

nanze. Molto interessante è inoltre la decisione di dotare la traduzione di un certo retrogusto localistico, adottando forme pronominali, verbali e lessicali maiorchine o pseudo tali. Va da sé che lo strumento linguistico a tratti arcaizzante, il *color* morfologico-lessicale maiorchino, le peculiarità stesse della tessitura metrico-ritmica, sono chiari indicatori di una traduzione che ambisce a una sua spiccata dimensione letteraria rispetto all'originale. Ciò rende particolarmente auspicabile una nota o un commento, ben venga anche se a posteriori, intesi a riflettere sulle procedure di compensazione, su quello che si perde e quello che si accentua tra testo di partenza e testo d'arrivo; e infine, cosa ben rilevante per tutto quello che si è detto, su come le scelte e le strategie del traduttore interagiscano con le decisioni del filologo.

In sostanza la fatica di Vicent, meritoria per la mole di lavoro affrontata e per la quantità di idee e di materiali che offre all'attenzione degli studiosi, fa della *Faula*, a partire dagli aspetti problematici della restituzione testuale, un testo destinato a far parlare di sé, e meritamente.

Non è un caso che sia uscito pochissimi mesi orsono un breve articolo di Isabel de Riquer su *La Faula*, a chiudere il quale sono queste proposizioni: «La «création» de Guillem de Torroella [...] a représenté un excellent travail de philologie romane: examen et collation des sources, sélection des plus appropriées, innovations personnelles, élaboration soignée d'une structure et composition d'un texte bilingue. Le résultat a été la rédaction d'un conte qu'on pourrait définir, en employant certains des termes modernes, comme appartenant au «réel-merveilleux» (*Revue des Langues Romanes*, CXV, 1, 2011, pp. 199-215).

Annamaria ANNICCHIARICO
Università Roma Tre

VENY, Joan / MASSIP, Àngels (2011): *Scripta menorquina*. Barcelona; Maó: Institut d'Estudis Catalans; Institut Menorquí d'Estudis, 521 p.

El llibre *Scripta menorquina* és el segon llibre, després de la *Scripta eivissenca* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009), que es publica fruit del projecte de recerca *Diatopia i canvi lingüístic. Scripta i variació dialectal* (FFI2009-12627). Aquest projecte, que s'estén a tots els dialectes del domini lingüístic català, partint del principi de la variació de la llengua oral i del seu reflex en els textos escrits, ja des de l'època medieval, i fent servir la metodologia de la dialectologia filològica, permetrà conèixer amb més precisió la llengua parlada del passat, en les diferents varietats diatòpiques, a través dels segles, possibilitant el contrast, sempre enriquidor, entre aquestes varietats.

El projecte, que permetrà posar les bases d'una història diatòpica de la llengua catalana, comprén textos que van del segle XIII-XIV al segle XXI, pertanyents a temes diferents (teatre, narrativa, poesia, correspondència, medicina, cuina, religió, inventaris, processos, llibres de comptes, testaments, etc.) i a registres diversos, amb diferents graus de formalitat. El gran nombre de textos presentats i editats, sovint il·literaris, més abundosos a partir del s. XVI, i separats per breus trams cronològics, atorga un valor afegit al programa de recerca, ja que permet resseguir el grau d'estabilitat o de variació de la llengua, amb els canvis realitzats, la convivència de formes (antigues / modernes, col·loquials / literàries, genuïnes / importades), la penetració de la interferència, etc.

L'*Scripta menorquina* consta de 119 textos que van del segle XV al segle XXI, procedents de fonts diverses, sovint d'arxiu, pertanyents a gèneres i registres molt variats.

El llibre s'obre amb una introducció, on s'explica breument el projecte de l'*Scripta*, i es fa un resum d'alguns dels trets lingüístics més destacats que es poden observar en els textos menorquins estudiats. El cos del llibre el constitueix el capítol «Textos i comentaris», on són editats i comentats els diferents documents.

En el cas dels textos transcrits directament, es fan servir els criteris d'*Els Nostres Clàssics*, i quan hom reproduïx un text ja publicat, es manté la transcripció de l'editor, si bé en nota s'hi poden assenyal·lar algunes correccions. El comentari consta de les parts següents:

A. Explicitació de la procedència del text, referències biogràfiques de l'autor, si és conegut, i situació contextual.

B. Comentari gràfic, fonètic, morfosintàctic i lèxic.

C. Conclusió sobre la presència diatòpica en el text.

El llibre es clou amb un extens glossari de totes les formes lingüístiques estudiades.

El lector trobarà, doncs, en la *Scripta menorquina* una gran quantitat de dades d'interès lingüístic. En l'apartat de les grafies, destaquem, per exemple, l'estabilitat del dígraf *ch* final per al fonema [k], que es manté regularment fins al segle XIX; aquesta estabilitat contrasta amb la variació gràfica per a [ŋ], que des del segle XVI alterna amb *ñ* i l'híbrid *ny*. Joan Veny («Aspectes del menorquí segons la *Scripta*», en *Reunió ordinària de la Secció Filològica a Menorca, en ocasió del vintè aniversari de l'Institut Menorquí d'Estudis i del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona; Maó: IEC; IME, 2010, p. 83-97) explica el diferent tractament gràfic d'aquests fonemes en menorquí en relació amb la situació del castellà, tenint en compte que els mots amb *-ch* no tenen una estructura fònica paral·lela en la llengua veïna, la qual cosa sí que ocorre, en canvi, en els mots amb una palatal nasal.

Altres aspectes referents a la grafia que es poden trobar en la *Scripta menorquina* fan, per exemple, referència a la representació de [r] (*rr, r*), de [λ] (*ll, l, ill*), de [ʒ] (*g, j*) i [dʒ] (*tg, tj, cg, x*), de [tʃ] (*tch, ch, -x, -ix, -yg, -tx*), de [ʃ] (*x, ix, xi, ch-*), de [s] (*s, ss, c, ç, z*), de [z] (*s, z, ss, c*), de la *h*, de la *y*, o a la presència de grafies llatinitzants (*ff, pp, mm, nn, cc, bb, ll, th, ph, ch, s-* líquida, *-tió, -tia, nct*), així com l'elisió de la *-r* final (*fabricà, laó*), i la seua oscil·lació, segons els textos, o la presència de *-r* adventícia final sense valor fonètic (*bàtrer, vèurer*).

En l'apartat de la fonètica, pel que fa a la iodització, la *Scripta* confirma la continuïtat de la grafia *ll* d'una manera molt general, mentre que les formes ioditzants, «esporàdiques i lligades a un cert tipus de lèxic» (p. 11), no s'hi manifesten fins al segle XVIII, i a partir del segle XIX també amb el grau Ø. Els textos ajuden a precisar la data del tancament no condicionat de [o] àtona en [u] en menorquí, el qual s'hi documenta des del s. XVI, i permeten detectar canvis més antics del que hom podria pensar, com el trencament del hiat amb emmudiment de la vocal anterior (*ro* 'raó' 1569), l'epèntesi dental en el grup *-N'R-* (*dívendres* 1622), que diferencia el menorquí del mallorquí (tipus *divenres*), o el tractament popular de la *-T-* en els sufixos *-edat, -idat* (< llat. *-ETATE, -ITATE*), propi del balear, documentat des del segle XVII.

A més a més, la *Scripta* ofereix molts més aspectes destacables referents a la fonètica, com per exemple, la representació de la [ə], tant àtona com tònica; canvis assimilatoris: [o] > [a] *aldana* (< *oldana*), [ɔ]... [ə] > [ɔ]...[o] *nostro* 1622, *covo* 'cove', [ə]...[o] > [o]...[o] *forroy* 'ferroll' 1704, [ə]...[i] > [i]...[i] *Philiu* 'Feliu' 1704, *istiu*, [i]...[ɛ] > [ə]...[ɛ] *llecència* 1818, *gn* > *nn* *innota* (< *ignota*), [m k] > [n k] *quin crida* 'qui em crida' 1872, en *Catalina* 'amb Catalina' 1759, *ms* > *ns* *magatsens* 1650, en *se guernere* 'amb sa granera' 1883, *m f* > *n f*: *que'n feya* 1909, per fonosintaxi; dissimilacions: *iuriol* (< *juliol*) 1650, *flàmure* 'flàmula' 1780, *puríol* 'poliol' 1857, *abre* 'arbre' 1869, *xecolate* 1750, [i]...[i] > [ə]...[i] *endiana* 1759, *inimichs* 1780; centralització de *o*: *frantisses* 'frontisses' 1473, *pólvera* 1816; monofongació *-ei-* > *-i-* en *mitat* 'meitat' 1569 i geminació de *bl* (*dexetble* 1502, *pobble* 1738), de *gl* (*reggles* 1858); africació de [ʒ] en el sufix verbal *-ejar*: *passetjar* 1752, *copejada, netejar*, i en altres casos, com *lletjir* 1891; *-n-* eufònica d'enllaç (*an'el Jacobita* 1502), *n* adventícia en *longe* 'llojta' 1569; síncope de *-d-*: *procehiment* 1653, de *-v-*: *bué* (< *bover*) 1879; palatalització de *s* en el grup *-sc-*: *peixcateria* 1569 (tractament que comprovem que no és únicament valencià, cf. *DECat*, VI, 377); palatalització de *l-* inicial en cultismes: *llegítim* 1653, de *a* tònica: *llenxa* 'llanxa' 1780, de *e*: *dixar* 'deixar' 1836, de la *o* en contacte amb consonant palatal: *xicolate* 1750; labialització de la [ə] *escàlom* 'escàlem', *cànyum* 'cànyem' 1780; reforç dental en mots acabats amb *-i* àtona: *càmits* 'camis, alba' 1570; *v* antihiàtica: *prova* 'proa' 1780, *u* antihiàtica: *greuons* 'graons' 1815-29, *y* antihiàtica: *ideya* 'idea' 1867; equivalència acústica: *gurradura* (< *borradura*) 1885; metàtesis: *pragamins* (< *pergamins*), *milacre* (< *miracle*); pròtesis: *anou, aportar, atrobar, estovallas*; afèresis: *vellanes* 1750, *xades* 'aixades', *rembatge* 'arrambatge' 1780, *puticari* 'apotecari', *guéran* 'hagueren', *vé* 'haver' 1836; epítesis: *hont* 'on' 1558, *quant* 'quan' 1645; simplificacions de grups consonàntics: *-sts* > *ts* (*pots* 'posts' 1473), *-rs* > *-s* (*derrés, fanyadós* 1473), *-nts* > *-ns* (*siscens* 'sis-cents' 1558), *-mps* > *-ms* (*tems* 'temps' 1724), *-lt* > *-l* (*mol*

virtuós, per fonosintaxi, 1560), *-ct- > -t-*: *perfeta* 1762; o el tractament dels grups *qua, gua*. En conjunt, un nodrit inventari de canvis fonètics de diferents tipus, de gran interès per a la fonètica històrica catalana, la consulta dels quals es veuria afavorida amb un índex dels fenòmens fonètics descrits.

En la morfologia s'observa, entre altres coses, l'escassa presència en els textos de l'article salat, «sols visible en obres clarament dialectals» (p. 12), i l'aparició de casos de *dos* invariable en femení, a diferència del que ocorre actualment en menorquí, fenomen que Veny («Aspectes del menorquí segons la *Scripta*», p. 89) explica per analogia amb els altres numerals mancats de variació. Podríem esmentar també la llarga pervivència textual del plural tipus *hòmens*, que es documenta encara ben entrat el segle XIX (1878), així com dels possessius etimològics *mia* 1850, *sua* 1882, *tuas* 1861, i dels demostratius no reforçats (*este, esta, eixa*): «eixa herència» 1915, «eixa muntanya» 1922, per «influència literària» (p. 362); *este, -a* són formes considerades «de probable influència castellana però de gran tradició en l'*scripta* catalana» (p. 82). En la morfologia verbal hom pot destacar la desinència zero en el present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació, i les desinències *-a, -e* en la resta de conjugacions, com en mallorquí i eivissenc. La desinència *-ia* apareix des de principis del segle XVIII, i la reducció a *-i* ho fa un segle més tard.

En sintaxi, és interessant comprovar que la combinació pronominal datiu + acusatiu que presenta actualment el menorquí, a diferència de la clàssica acusatiu + datiu, conservada en mallorquí, no és una influència moderna d'un altre dialecte, sinó que la documentació de la *Scripta* mostra que aquest canvi ja s'havia produït al segle XVI en menorquí. També és destacable la freqüència del relatiu *qui* amb funció de subjecte, fins i tot amb antecedents inanimats. Veny («Aspectes del menorquí segons la *Scripta*», p. 90) destaca, així mateix, un ús expressiu d'un «*ell* expletiu» en oracions com «*Ell és ver que per aquí / diuen que «un tonto graduat / és un ase coronat»*» 1783, ús propi del balear, «que es troba també en parlars empordanesos i en portuguès», i que, així mateix, documentem amb una certa amplitud en textos valencians populars dels segles XVIII i XIX (Joaquim Martí: *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*. València: Denes, 2011, p. 256).

El camp lèxic comprén una gran riquesa d'aspectes, com mots (o accepcions) i locucions no enregistrats en els diccionaris històrics i etimològics, mots no documentats, mots retrodatats, llatínismes i cultismes, castellanismes (i altres manlleus). Permet comprovar també la lluita entre les formes sinònimes, les diferències diatòpiques entre el menorquí i els altres parlars balears, o inversament, les semblances interdialectals. En algunes ocasions s'assenyala explícitament en el comentari aquesta relació entre el menorquí i altres varietats catalanes no insulars (per exemple, a propòsit de *barcelles* 1597, o d'*aledroc* 1906). Alguns mots menorquins recollits en la *Scripta menorquina* ens recorden alguns termes valencians relacionables. Per exemple, *memay* 'mare' 1891, que coneix també en mallorquí i menorquí la variant *mai* (DCVB), com la forma *may*, que trobem en textos populars valencians dels segles XVIII i XIX, i com l'aragonés *may* i *mamay* 'mare' (veg. Joaquim Martí: *Diccionari històric del valencià col·loquial*. València: PUV, 2006); *estudi* 'cambra' 1752, també valencià, documentat ja al segle XVI (cf. Joaquim Martí: *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví...*, p. 302), o *antigots* 'parets megalítiques; redols de terra amb ruïnes megalítiques' 1933, cf. el val. i mall. *antigó* 'ruïnes d'edificacions molt antigues, sien romanes, sien preromanes' (DCVB). El menorquí *ànades* 'ànecs' 1781 es contraposa al mallorquí *ànneres* (p. 124); sota la forma *àneda* és ben antic i amb gran extensió en català (cf. *DECat*, I, 311), i la variant *ànada*, que va recollir Onofre Pou: «*ànada* o *ànec*» (*Thesaurus puerilis*, Barcelona, 1580, f. 28v), era també coneguda en valencià, a jutjar pel topònim *pont de les Ànades*, un antic pont de la séquia de Na Rovella, que figura en un document de 1648 de la Junta de Murs e Valls de València (cf. Josep Llop: *De la institució, govern polítich y jurídic, costums y observàncies de la fàbrica vella, dita de Murs e Valls, y nova, dita del Riu*. València: 1675, p. 354).

L'apartat del lèxic comprén en el llibre eventualment, segons el text, diversos subapartats: «arcaïsmes» i «formes en retrocés», per relació al menorquí actual, «menorquinismes», «dialectalismes», «mots propis» o «formes pròpies», diferents camps temàtics: «ictiònims», «tecnicismes nàutics», «noms d'embarcacions», «terminologia religiosa», «termes relatius als diferents actes de les festes de Sant Joan», «món agrícola», «béns mobles de la casa», «reposteria», «teixits», «terminologia musical»; «ne-

ologismes», «mots literaris», «onomatopeies», «interjeccions, exclamacions», «fraseologia» o «unitats fraseològiques», «fórmules de tractament», «mots obscurs», «mots dubtosos», «onomàstica» (topònims i antropònims) i «altres mots d'interés» o «mots interessants». Tot en conjunt completa un riquíssim inventari lèxic.

En definitiva, la *Scripta menorquina*, dins del projecte d'investigació del qual forma part, continua brillantment la línia de recerca de la dialectologia filològica catalana, que podem considerar iniciada l'any 1943 amb l'estudi de Joan Coromines sobre les *Vides de sants rosselloneses*, i que Joan Veny ha impulsat magistralment amb l'edició i estudi del *Regiment de preservació de pestilència*, de Jacme d'Agramont (Tarragona, 1971), o en els diversos treballs aplegats en el seu llibre *Dialectologia filològica* (Barcelona, 1993), i que ara amb la *Scripta*, es veu enriquida, amb la possibilitat que ofereix de comparar i contrastar les diferents varietats diatòpiques catalanes.

Joaquim MARTÍ MESTRE
Universitat de València